

GINTARAS KABELKA

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

LIETUVOS FILOSOFIJOS ISTORIOGRAFIJOS BRUOŽAI

The Features of Lithuanian Historiography of Philosophy

SUMMARY

The article analyzes the quantitative, historical, theoretical and methodological features of the Lithuanian historiography of philosophy. A comprehensive methodological analysis of the Lithuanian historiography of philosophy does not exist. The level of methodological reflection on the Lithuanian historiography of philosophy is insufficient; as a rule, its methodological explications are too general, irresponsibly formulated, and insufficiently informed about methodological structure of inquiry. In this field, four strategies of historical interpretation of philosophy function: contextualistic, mechanistic, organicistic, and formistic. They encompass all the major methodologies used in the world.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojami Lietuvos filosofijos istoriografijos kiekybiniai, istoriniai, teoriniai ir metodologiniai bruožai. Apžvelgiamos šios disciplinos tyrinėjimų aptartys, teigiama, kad nėra jos išsamios metodologinės analizės. Nagrinėjamos filosofijos istorikų metodologinės deklaracijos, konstatuojamas jų ir metodologinio reflektyvumo nepakankamumas, refleksyvosios pusiausvyros (tyrimuose eksplikuotų ir realiai funkcionuojančių metodologinių elementų atitikimo) nebuvimas. Lietuvos filosofijos istoriografijoje funkcionuoja Haydeno White'o išskirtos keturios filosofinio istorinio aiškinimo strategijos (kontekstualistinė, mechanistinė, organicistinė, formistinė), jos apima svarbiausias pasaulinėje filosofijos istoriografijoje taikomas metodologijas.

Greta menkai informatyvių ir nepakankamai atsakingai deklaruotų metodų, Lietuvos filosofijos istorijos tyrimuose esama ir konkretnių metodo-

loginių deklaracijų, kurių teisingumą galima patikrinti palyginus juose teigiamus metodus su praktiškai taikomais tyrimo principais, pvz.: „Estetikos ir me-

RAKTAŽODŽIAI: Lietuvos filosofijos istoriografija, metodologinis reflektyvumas, aiškinimo strategijos.

KEY WORDS: Lithuanian historiography of philosophy, methodological reflection, strategies of explanation.

no filosofijos istorija šioje knygoje aiškina kaip istoriškai besikeičiančių fundamentalių idėjų, sąvokų ir problemų istorija, (...) idėjų gimimo, sąveikos ir sklaidos istorija.¹⁷ Vertinant tai, kas joje teigiama, matyti, jog toks konkretus įvardijimas padeda identifikuoti taikomą metodologiją: deklaruojamoji idėjų istorija yra pasauliniuose tyrinėjimuose plačiai taikoma metodologijos rūšis, turinti apibrėžtus tyrimo principus (čia minimi svarbiausi – siekis išsiaiškinti idėjų atsiradimą, sąsajas ir istorinę raidą). Autorius teigia taikęs istorinį chronologinį ir loginį metodus, atspindinčius skirtingas pažinimo pakopas: „Pirmuoju metodu remtasi iš didžiulio gvildenamų idėjų, empirinių faktų, teorijų, koncepcijų srauto išskiriant ir aprašant svarbiausius. Antrasis metodas talkino susieti tas idėjas, teorijas bei koncepcijas, susisteminti ir įtvirtinti jas platesniame problemų kontekste. Plačiai taikytas ir komparatyvistiniuose tyrinėjimuose vyraujantis istorinis lyginamasis metodas.“¹⁸ Nors vartojami abstraktūs metodologiniai įvardijimai, bet jie sukonkretinami traktuojant juos kaip tyrimo pakopas, taip detalizuojant atlikto tyrimo procesą. Tai daugiau tyrimo technikos detalės nei konceptualinės nuorodos, tačiau ši deklaracija rodo metodologinio reflektyvumo poslinkį link konkretnesnio tyrimo taisyklių ir priemonių suvokimo.

Tokia kryptimi eina ir Gintautas Mažeikis. Jis preferuoja hermeneutinės filosofijos (anti)metodologinius principus, derinamus su M. Bachtino dialoginiu estetiniu požiūriu į filosofijos istorijos tyrimo objektą, ir į praeities mąstytojus siekia žvelgti „ne kaip į tyrimo objektą, bet kaip į laisvą herojų arba net totalų trans-

cedentinį *kitą*, kuris (...) nėra sukonstruotas metodologijū, o atsiranda bendraujant su šaltiniu ir idėjų istorijoje pasklidusiomis jo prasmėmis. (...) Pasirinkus mentalinių idėjų reanimacijū nuostata, pati filosofijos istorija praranda išimtinai istoriografinį aprašomąjį ar pozityvistinį archeologinį nūdienai aktualių atskirų idėjų paieškos pobūdį. Šiuo atveju ji yra realizuojama kaip tarpdisciplininė idėjų istorija.“¹⁹ Atrodytų, kad čia, kaip ir ankstesniame pavyzdyje, minima ta pati idėjų istorija, tačiau tarp šių dviejų deklaracijų esama esminio skirtumo. Jei pirmasis tyrinėtojas teigė, jog laikysis idėjų istorijos metodologinių nuostatų, tai antrasis šią metodologiją traktuoja labai plačiai, sieja su kitomis filosofinėmis nuostatomis ir kartu teigia antimetodologinę poziciją, t.y. sąmoningai atsako laikytis apibrėžtų tyrimo taisyklių, taip tikėdamasis sukurti savitą, euristiškai tariamai pranašesnį (lyginant su konkrečiomis metodologijomis pagrįstais tyrimais) filosofinį istorinį aiškinimą.

Siekiui nustatyti tyrinėtojo metodologiją tokia deklaracija turi dvejopą įtaką: suvokiant ją tiesiogiai galima daryti išvadą, kad tokia nuostata pagrįstas tyrimas neturi aiškių tyrimo taisyklių, yra metodologiškai anarchistinis, todėl jame neverta bandyti ieškoti galimos eksplikuoti aiškos metodologinės struktūros. Tačiau kitaip nei metodologiškai chaotiški tyrimai, kurie atlikti neįsisąmoninus savo metodologinių trūkumų, šis tyrimas yra sąmoningai antimetodologinis, vadinasi, atmesdamas „mokslines“, „pozityvistines“ taisykles, savąja metodine refleksija jis neišvengiamai susikuria savitą metodologinę nuostata, kuri funkcionuoja kaip tyrimą valdantis principas. Tokį

principą galima apibrėžti kaip tam tikrą (paties susikurtą) metodologiją ir įvertinti jos kuriamo aiškinimo pobūdį. Šiuo požiūriu Mažeikio metodologinė deklaracija yra informatyvi ir atitinkanti tyrimo konkrečiai taikomus (nors konceptualiai ir neidentifikuojamus) principus.

Metodologinėse deklaracijose esama ir visiškai konkrečių, filosofijos istorijos šaltiniams tirti skirtų filologinės kilmės metodų, kurie derinami su filosofiniais metodais ir taikomi filosofiniams tyrimo tikslams įgyvendinti: „Vienas svarbiausių metodų – tai lingvistinis etimologinis metodas (...) padeda atskleisti tą pirminį tiesioginį pasaulio patyrimą, kuris buvo įamžintas piktografiniuose ženkluose. Darbe taip pat bus pasitelkiamas hermeneutinis metodas atskiriems daoizmo tekstų fragmentams; istorinis ir fenomenologinis metodai, padėsiantys atskleisti ontologinių ir kosmologinių daoizmo sąvokų raidą ir kaitą kinų estetikoje.“²⁰

Atskirą tipą sudaro marksistinės metodologijos įvardijimai. Keletas pavyzdžių: „Mokslškai nušviesti A. Dambrausko-Jakšto pažiūras galima tik marksistinės-lenininės metodologijos pagrindu, ištiriant jas kaip konkrečios tikrovės atspindį, apspręstą klasinių pozicijų. Tam tikslui būtina pasekti socialines-ekonominės sąlygas, (...) kurios apsprendė jo klasinius interesus.“²¹ Tai viena iš daugelio marksistinių deklaracijų, kurioje teigiamas sociologizuojantis tyrimo metodas – siekis tiriamąją teoriją paaiškinti gyvenamojo meto visuomeninės tikrovės faktais ir filosofo padėtimi visuomenės struktūroje. „Šalkauskio filosofinių pažiūrų analizė ir kritika remiantis marksistinė-leninine metodologija turi ne tik mokslinę, bet ir aktualią ideologinę

reikšmę, (...) gali pagelbėti ideologinėje kovoje ir darbininkų komunistiniame auklėjime.“²² Šis teiginys atvirai deklaruoja aktualistinę (šiuolaikiniais terminais kalbant) marksistinės metodologijos (ideologijos) aspektą – tyrimo panaudojimą socialistinės visuomenės piliečio auklėjimui. Tai ideologinė, o ne metodologinė deklaracija, todėl ji nėra šio tyrimo objektas.

„Dorovės ir religijos santykio problemą analizuosime remdamiesi istorizmo principu, t.y. kokiomis istorinėmis sąlygomis šis reiškinys atsiranda, kaip vystosi ir kaip nunyksta.“²³ Šiame pavyzdyje iš marksizmo metodologinių priemonių pabrėžiama viena – istorizmas (nors tyrimo tų priemonių taikoma ir daugiau). Jis implicitiškai glūdi beveik visuose marksistinė (ir ne tik) metodologija grindžiamuose tyrinėjimuose, o šiame dar ir eksplikuojamas. „Visos problemos analizuojamos remiantis marksistiniais filosofijos istorijos metodologijos principais.“²⁴ „Svarbiausias metodologinis principas – partiškumas filosofijoje.“²⁵ „Vadovaujantis dialektine-materialistine metodologija, negalima apsiriboti istorine-aprašomąja konstatacija, reikia ieškoti gilesnių dvasinių reiškinų šaknų, filosofija turi būti tiriama kaip visuomenės dvasinio gyvenimo objektyvus fenomenas, egzistuojantis konkrečia istorine forma.“²⁶ „Tyrimo metodologinis pagrindas yra materialistinės dialektikos pagrindiniai principai, tezės apie visuomeninės būties ir visuomeninės sąmonės santykį, bazės ir anstato ryšį, materialios praktikos pirmumą prieš teorinę kūrybą.“²⁷ „Tyrimo metodologinis pagrindas – Markso, Engelso, Lenino darbai, jų išplėtotą meno, kaip dvasinės-praktinės žmogiškosios veiklos,

dialektinė samprata, taip pat Lenino mintis apie atspindėjimo socialinių formų savitumą.²⁸ „Metodologinį šio tyrinėjimo pagrindą sudarė marksizmo-leninizmo klasikų kūriniai, kuriuose (...) akcentuoti visuomenės ekonominių bei dvasinių reiškinių tyrimo istoriškumo bei partiškumo principai, visuomeninės būties ir visuomeninės sąmonės sąveikos dialektiniai ypatumai.“²⁹ Be nurodytųjų teiginių, sovietinio laikotarpio tyrinėjimuose labai dažnai tiesiog nurodoma, jog „remiamasi marksistine“, „dialektine materialistine metodologija“, „marksizmo-leninizmo klasikų veikalais, juose suformuluotais metodologiniais principais“ ir panašiai.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, jog juose deklaruojama marksistinė metodologija ir vardijami jos esminiai principai, kurie dažnai yra ne metodologinio, o grynai ideologinio pobūdžio, neturintys mokslinės vertės. Lietuvos filosofijos istoriografijos visumos požiūriu, marksistinės metodologijos įvardijimai yra gausiausi. Tai paaiškintina ilgą laiką vyravusiu privalomuoju marksistinės teorijos ir metodologijos pobūdžiu, prievole deklaruoti ištikimybę jai. Atrodytų, kad ši metodologija Lietuvoje taikyta daugiausiai, yra pagrindinė, o kitos – marginalios, tačiau taip nėra. Siekiant apibrėžti tyrimų metodologijas nepakanka remtis tik tuo, kas deklaruojama, reikia išanalizuoti tyrimė praktiškai veikiančius principus, nes daugelis metodologinių eksplikacijų

yra tuščios, neatitinkančios realios tyrimų praktikos. Tai ypač būdinga marksistinėms deklaracijoms: iš jų gausos negalima daryti išvados apie šios rūšies metodologijos vyravimą, nes daugeliu atvejų marksistinės deklaracijos atliko „ideologinio žaibolaidžio“ vaidmenį siekiant apsisaugoti nuo konjunktyrinio spaudimo. Tie tyrimai, kurių metodologinė struktūra atitinka marksistinius postulatus, taip pat yra skirtingo pobūdžio: nors juose teigiami tie patys pagrindiniai marksizmo principai, jų taikymo pobūdis skiriasi, todėl gaunami įvairūs rezultatai. Taigi, nors marksistinės metodologijos deklaracijos nurodo konkrečią metodologiją, tiksliai įvardija tyrimo principus, dėl minėtų priežasčių jos nėra visiškai patikimos ir be implicitinių tyrimo taisyklių eksplikacijos yra mažai vertingos.

Patikrinus visus didesnės apimties Lietuvos filosofijos istorijos tyrimus pastebima, kad darbai, kuriuose pateiktos tam tikros (išsamesnės ar abstraktesnės) metodologinės deklaracijos, sudaro mažesniąją šių tyrimų dalį – daugelyje jų metodologija apskritai nereflektuojama. Tačiau tai nereiškia, kad dauguma filosofijos istoriografijos veikalų sukurti be jokių taisyklių, atvirkščiai, daugelio metodologinių nuorodų neturinčių darbų teorinė struktūra turtinga implicitiškai taikomų konceptualinių priemonių. Metodologijos neeksplikavimas yra bemaž pasaulinė filosofijos istorijos tyrimų praktika.

METODOLOGIJŲ NUSTATYMAS IR TIPOLOGIJA

Apžvelgus Lietuvos filosofijos istorikų metodologines deklaracijas, kyla jų

taikomų metodologijų ir aiškinimo strategijų identifikavimo problema. Apibend-

rinus atliktą metodologinio reflektyvumo apžvalgą gauname tokią problemine situacija:

- 1) tėra vos keletas aiškios metodologinių koncepcijų recepcijos ir konkrečių tyrimo principų deklaravimo atvejų;
- 2) vyrauja „metodologinių burtazodžių“ (abstrakčių, neinformatyvių, netiksliai suvoktų metodų įvardijimų) vartojimas grynai deklaratyviais tikslais;
- 3) nemaža dalis pateiktų metodologinių principų neatitinka realios tyrimo struktūros;
- 4) didžiojoje veikalų dalyje nepateikiama beveik jokių metodologinių nuorodų, nors juose gausu konceptualiųjų priemonių.

Metateoriniu požiūriu ši situacija traktuotina kaip vadinamosios refleksyvosios pusiausvyros nebuvimas. „Refleksyvosios pusiausvyros“ sąvoka Johnas Rawlsas nusako tikslą, kurio siekia tyrinėtojas, kai jis imasi eksplicitiškai formuluoti taisykles, kurios implicitiškai valdo tyrimo praktiką. Refleksyvioji pusiausvyra pasiekama, kai praktika ir jos savęs vaizdas atitinka vienas kitą³⁰. Praktika ir jos teorinį įprasminimą nagrinėjo Abrahamas Kaplanas, skirdamas mokslininko naudojamą logiką nuo jo skelbiamos logikos: „Visi mes turime fiziologijas ir istorijas, ir kai kurie iš mūsų taip pat dar mąsto ir rašo apie fiziologiją ir istoriją. Panašiai mokslininkai ar filosofai naudoja logiką – jie turi daugiau ar mažiau logišką kognityvų stilių – ir kai kurie iš jų šį stilių eksplicitiškai išreiškia. Pirmąją aš vadinu *naudojamąją logiką* (*logic-in-use*), antrąją – *rekonstruotąją logiką* (*reconstructed logic*).“³¹ Logika šia prasme yra metodologijos sinonimas. Taikant šių

teoretikų sąvokas, pateiktą metodologinio reflektyvumo situaciją galima įvardyti *rekonstruotąją logiką*. Jos apibendrinta padėtis Lietuvos filosofijos istoriografijoje rodo, kad šios disciplinos refleksyvioji pusiausvyra (naudojamosios ir rekonstruotosios logikos santykis) yra nepakankama – yra palyginti nedaug tyrimų praktikos eksplikacijų, o ir esamos dažnai netiksliai atspindi realią padėtį.

Kyla metodologijos nustatymo problema: ar implicitiniai tyrimo principai leidžia pakankamai pagrįstai teigti, jog tyrinėtojas rėmėsi kokia nors sąmoningai recipuota metodologine teorija? Tiesiogiai išreikštos metodologinių koncepcijų recepcijos atvejų nėra daug: daugiausia yra marksistinės metodologijos sąmoningo taikymo pavyzdžių, taip pat keletas idėjų istorijos, komparatyvistinės metodologijos, hermeneutinės filosofijos principų recepcijos įvardijimų. Jei metodologiją traktuosime kaip teoriškai suformuluotą rinkinį taisyklių, arba nurodymų, kaip pasiekti mokslinio tyrimo, kaip tam tikros ypatingos veiklos, tikslus³², ir jei filosofijos istorijos tyrimų naudojamojoje logikoje aptiksime tyrimo taisyklių, kurios sudarytų galimą identifikuoti metodologinę teoriją, tai pastarąsias turėsime palyginti su metodologinėje literatūroje suformuluotais „gatavais“ taisyklių rinkiniais (metodologinėmis koncepcijomis) ir tokiu būdu nustatyti implicitiškai taikomą metodologiją. Remiantis tokia procedūra atpažinus ir apibrėžus Lietuvos filosofijos istoriografijos metodologijas bus galima nagrinėti jų elementų funkcionavimą.

Šis naudojamosios logikos rekonstravimas ir apibrėžimas apima keletą prob-

leminių aspektų: 1) net jei naudojamojoje logikoje ir glūdi galima identifikuoti metodologinė koncepcija, nėra pakankamai duomenų teigti, kad ši teorija taikoma sąmoningai, t.y. tyrinėtojas yra susipažinęs ir reflektiviai perėmęs tam tikrą metodologiją – metodologinės recepcijos klausimas lieka atviras; 2) kiekviena metodologinė teorija yra tam tikras idealusis tipas, realiai nefunkcionuojantis grynu pavidalu, todėl ir rekonstruotos implicitiškai veikiančios taisyklės atitiks kurią nors metodologiją tik iš dalies, t.y. rekonstruoti logika visada apims ir neidentifikuojamą likutį, nuokrypį nuo normos; 3) filosofijos istoriografija nėra griežtas mokslas, joje neprivaloma laikytis griežtai apibrėžtų tyrimo taisyklių, tyrinėtojai turi plačią veikimo laisvę, todėl daugelio tyrimų metodinių principų apskritai neįmanoma apibrėžti kaip metateoriniame lygmenyje egzistuojančios metodologijos; vadinasi, metodologijos nustatymas nėra vienintelis filosofijos istoriografijos metodologinės struktūros tyrimo uždavinys.

Tyrimo taisyklės, priklausančios kuriai nors metodologijai, kaip tokių taisyklių rinkiniui, neapima visos filosofijos istoriografijos metodologinės struktūros: joje esama nemažai aiškios konceptualinės priklausomybės neturinčių bendrametodologinių elementų. Vieną jų grupę sudaro nekonceptualūs, arba mažai konceptualūs, daugiau techninio pobūdžio tyrimo veiksmi (pvz., tekstų atranka, šaltinių tyrimas, istorinės epochos empirinių faktų fiksavimas, tiriamosios medžiagos grupavimas ir kt.). Tokie veiksmi priklauso pirminėms, iktėorinėms, filosofinio istorinio tyrimo pakopoms, kurios yra konceptualinės analizės, tam

tikro filosofinio istorinio aiškinimo, parengiamieji darbai.

Kitą bendrametodologinių elementų grupę sudaro konceptualios prigimties veiksniai, vadinamosios ikianalitinės intuicijos – tyrinėtojo retai tiesiogiai eksplikuojami (ar netgi ne visada įsisąmoninami) įvairaus pobūdžio konceptualiniai dariniai, metodologinės ar filosofinės prielaidos, pvz.: filosofijos samprata, filosofinės teorijos santykio su neteorine tikrove ir teorijų tarpusavio santykio traktuotė, filosofijos raidos sampratos ir pan. Šios ikianalitinės intuicijos lemia galutinės filosofinio istorinio tyrimo pakopos – aiškinimo, interpretacijos – kūrimą, todėl yra teoriškai svarbi filosofijos istoriografijos metodologinės struktūros dalis, kurią reikia eksplikuoti, apibrėžti ir įvertinti taip pat, kaip ir metodologinių koncepcijų nustatytų taisyklių taikymą. Tiesiogiai neišreikštų konceptualių veiksmų yra labai daug, dažnai sunku visus juos aiškiai atpažinti, o kruopščiai fiksuoti ir įvertinti būtų neįmanoma, todėl reikia bandyti taikyti kokį nors struktūruojantį principą, tipologinę schemą, kuri padėtų nustatyti filosofinį istorinį tyrimą valdančių aiškinimo priemonių rūšis.

Šiam uždaviniui įgyvendinti konstruktyviai pritaikoma Haydeno White'o istorinio aiškinimo tipologija. Jis nagrinėjo istorinį tyrimą valdančius principus, istorinių faktų, praeities visumos įsivaizdavimo ir įprasminimo būdus teigdamas, kad šių veiksmių gilioji struktūra yra poetinio, kalbinio pobūdžio³³. Filosofijos istoriografijos metodologiniam tyrimui svarbus elementas, kurį galima perimti ir pritaikyti aiškinantis metodologines problemas, yra vadinamosios

istorinės sintezės lygmuo – pavienių faktų, kuriuos aprašo atskiri teiginiai, susiejimas į didesnius konceptualinius darinius³⁴. Kadangi filosofijos historiografijos tyrimo objektas jau yra tam tikras konceptualus darinys (filosofinė sistema, teorija, problema ir pan.), o ne empirinis faktas, tai tokio konceptualaus fakto įsiejimas į platesnę visumą (į konteksto aplinkybes ar filosofinę tradiciją, į ryšius su aktualiomis dabarties problemomis, į įvairių transteorinių faktorių aibes), šių faktų tarpusavio ryšių nustatymas yra filosofijos istoriko esminis teorinis veiksmas. Šis veiksmas sąlygotas aukščiau minėtų ikianalitinių intucijų: pvz., tyrinėtojas, filosofiją laikantis būties prasmių patyrimo, egzistencinių išgyvenimų etc. tekstine išraiška, savąjį tyrimo objektą aiškina siedamas jį su minėtais transteoriniais veiksniais, mėgindamas fenomenologiškai rekonstruoti praeities filosofo sąmonės būsenas, jas laikydamas filosofavimo (kartu ir visos filosofijos istorijos) pagrindu. Jei tyrinėtojas filosofiją traktuoja kaip mokslą (sudarytą iš „trečiojo pasaulio“ elementų Popperio prasme), tai jis tyrimo objektą aiškina ieškodamas kuo tikslesnių konteksto teorinių elementų sąsajų, ir pan. Objekto ir visumos santykio konstravimas didele dalimi lemia ir filosofijos kaitos modelius bei kitus aiškinimo sudėtinis elementus.

Šiam esminiam istorinės sintezės veiksmui eksplikuoti ir tipologizuoti tinka White'o išskirti aiškinimo formaliai argumentuojant keturi tipai: formistinis, organicistinis, mechanicistinis ir kontekstualistinis³⁵. Jie išreiškia atskiro fakto ir istorinės visumos santykį, kuris konstruojamas taikant skaidymo, inte-

gravimo ir redukavimo veiksmus. Formizmas siekia nustatyti unikalias istorinę lauką užpildžiusių objektų savybes, jo taikomos analitinės operacijos yra labiau skaidančios, o ne integruojančios, menkai apibendrinančios.³⁶ Organicizmo operacijos labiau integruojamosios, dėl to jomis daugiau redukuojama. Istoriniame lauke išvelgtas atskirybės organicistas stengiasi atvaizduoti kaip sintetinio proceso komponentus, ieško principų arba idėjų, suteikiančių formą atskiriems procesams ir jų visumai, kuri neišvengiamai įgyja teleologinį pobūdį – istorijos eiga, jos procesai traktuojami kaip turintys tikslingą pabaigą³⁷. Mechanicistinės hipotezės turi panašų tikslą redukuoti, bet labiau linkusios būti redukuojamosiomis nei sintetinesiomis: jei organicizmas pabrėžia laisvės aspektą, tai mechanicizmas ieško priežastinių dėsnų, jame faktai mažiau svarbūs nei tipologijos. Mechanicistas istoriją tiria tam, kad nuspėtų jos procesus valdančius dėsnis, tariamai valdančius istoriją taip, kaip fizikos dėsniai valdo gamtą³⁸. Kontekstualizmas reprezentuoja funkcionalistinę įvykių reikšmės ar svarbos sampratą. Jį suformulavo prielaida, kad įvykius galima paaiškinti išdėsčius juos jų atsitikimo „kontekste“. Kontekstualizmas siekia išvengti ir formizmo polinkio radikaliai išskaidyti, ir organicizmo bei mechanicizmo polinkio abstrahuoti, o siekia *santykiškai integruoti*. Tai yra sklaidomųjų formizmo impulsų ir integruojamųjų organicizmo impulsų kombinacija³⁹.

White'o pateiktas aiškinimo strategijas pritaikius filosofijos historiografijai, visos jos metodologijos priklauso kuriai

nors iš šių strategijų. Kontekstualistinė strategija apima didžiausią dalį filosofijos istoriografijos tyrimų, kurie vienaip ar kitaip yra susiję su vadinamąja klasikine, istoristine, tyrimų paradigma: jai atstovauja problemų istorija ir daugybė metodologiškai tiksliai neidentifikuojamų tyrimų, savo objektą aiškinančių jo atsiradimo ir funkcionavimo kontekste. Kontekstualistinei strategijai derėtų priskirti ir tas aktualizuojančias interpretacijas (pvz., racionaliąją rekonstrukciją), kurios atsisako spekuliatyviai konstruoti kokią nors neteoriinę visumą, o savo objektą (praeities teoriją) aiškina remdamasi šiuolaikinio filosofavimo kontekstu: nors tokiu atveju objektas ir jį aiškinantis kontekstas yra nutolę, susiję netiesiogiai, bet tokio pobūdžio aiškinimas lieka kontekstualizmo rėmuose – nutolusius kontekstus sieja teoriniai probleminiai ryšiai, o ne kokie nors priežastiniai dėsniai ar metafizinio pobūdžio visuma.

Mechanicizmui atstovauja marksistinė metodologija, kuri filosofijos raidą aiškina remdamasi anstatą valdančiais dėsniais arba dirbtinai postuluota progresyvistine idėja (pagal kurią visa filosofijos istorija neišvengiamai veda link savo viršūnės – marksizmo), teorinius veiksnius redukuoja į socialinių ekonominių priežasčių padarinius. Organacistinė strategija pagrįsta spekuliatyvi filo-

sofijos istorijos interpretacija (Rorty pavadinta *Geistesgeschichte*), kuri filosofines teorijas integruoja į būties patyrimo, egzistencinių, biografinių veiksnių transteorinę visumą (Lietuvoje šios strategijos žymiausias kūrėjas yra A. Šliogeris). Formistinei strategijai priklauso tie tyrinėjimai, kurie susitelkia ties kurio nors teorinio darinio individualiais, vidiniais elementais. Šios strategijos viduje nustatyti konkrečią metodologiją sunkiausia, be to, ši strategija beveik neaptinkama grynu pavidalu, dažniausiai ji derinama su kitais aiškinimo būdais: tai reiškia, kad norint paaiškinti atsietą teoriją, problemą ar pan., neišvengiamai panaudojami kitų teorijų elementai, t.y. tiriamasis objektas kontekstualizuojamas ar integruojamas į platesnę visumą.

Taigi, aiškinimo strategijos traktuojamos kaip conceptualios procedūros, istorinio mąstymo formos, struktūruojančios filosofijos istoriografijoje implicitiškai funkcionuojančias filosofijos praeities visumos sampratas. Šios strategijos taikytinos kaip metodologijų tipologijos įrankis. Be to, kiekvienos strategijos rėmuose galima išryškinti ir „metodologiškai neidentifikuojamą likutį“, t.y. tyrimus, kurie aiškiai priskirtinti tam tikrai aiškinimo strategijai, tačiau neturi pakankamai aiškių bruožų, kurie leistų juos tapatinti su kuria nors esama metodologine koncepcija.

IŠVADOS

Lietuvos filosofijos istoriografija, kaip savarankiška filosofinė disciplina, susiklostė XX a. 7 dešimtmetyje. Ši disciplina traktuotina kaip filosofijos praeities vertinimų visuma, kurią sudaro filosofijos

raidą bei statiškus jos elementus (atsikirus filosofinius veikalus) nagrinėjantys darbai, siekiantys pateikti filosofinių problemų ne teorinį sprendimą, bet istorinį aiškinimą.

Lietuvos filosofinėje literatūroje esama filosofijos istoriografijos metodologinės savivokos užuomazgų – fragmentiškų svarstymų apie filosofijos praeities tyrinėjimų pobūdį, tikslus, socialinę kultūrinę paskirtį, šių tyrinėjimų apžvalgų.

Lietuvos filosofijos istoriografijos metodologinės eksplikacijos neatitinka tyrimų praktikos (vyrauja reflektyviosios pusiausvyros nebuvimo situacija): tyrinėtojai dažniausiai nereflektuoja savo taikomų metodų, juos deklaruoja abstrakčiai,

neapibrėžtai, klaidingai arba apskritai nepateikia jokių metodologinių nuorodų, nors jų veikaluose implicitiškai funkcionuoja tam tikros tyrimo taisyklės.

Šios disciplinos metodologinė struktūra eksplikuojama taikant keturių aiškinimo strategijų (kontekstualizmo, mechanizmo, organicizmo, formizmo) schemą. Tai leidžia struktūruoti tyrimus pagal juose taikomą istorinio lauko prefigūracijos tipą ir iš to sekančius tyrimo objekto įprasminimo būdus.

Literatūra ir nuorodos

- ¹⁷ A. Andrijauskas. *Grožis ir menas: Estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija*. – Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 1995, p. 16.
- ¹⁸ Ten pat.
- ¹⁹ G. Mažeikis. *Renesanso simbolinis mąstymas*. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1998, p. 6, 7, 9.
- ²⁰ L. Poškaitė. *Estetinė būtis daoizme*. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 21.
- ²¹ B. Leskauskaitė. *Aleksandro Dambrausko-Jakšto visuomeninės filosofinės pažiūros* [filos. m. kand. disertacija]. – Vilnius, 1975 (VUB RS, F76-Ds 2111), p. 18.
- ²² V. Pikutis. *Stasio Šalkauskio filosofinės pažiūros* [filos. m. kand. disertacija]. – Vilnius, 1974 (VUB RS, F76-Ds 2056), p. 5.
- ²³ З. Любарскене. *Проблема взаимоотношения нравственности и религии в истории философской мысли в Литве (1945–1980)* [filos. m. kand. disertacija]. – Вильнюс, 1983 (MAB KFMI), с. 19.
- ²⁴ *Žmogus ir istorija šiuolaikinėje buržuazinėje filosofijoje*. Sud. A. Sverdiolas. – Vilnius: Mintis, 1984, p. 6.
- ²⁵ А. Гайдис. *Критический анализ философско-мировоззренческих основ католического клерикального антикоммунизма* [filos. dr. disertacija]. – Вильнюс, 1984 (MAB KFMI), с. 13.
- ²⁶ Л. Дересис. *Гносеологические проблемы Джорджа Сантаяны* [filos. m. kand. disertacija]. – Вильнюс, 1984 (MAB KFMI), с. 17.

- ²⁷ А. Шлегерис. *Онтологическая структура экзистенциального мышления и ее социально-предметные основы (историко-методологический анализ и критика иррационализма)* [filos. dr. disertacija]. – Вильнюс, 1985 (MAB KFMI), с. 9.
- ²⁸ П. Велятага. *Проблема отношения искусства в действительности в литовской эстетике* [filos. m. kand. disertacija]. – Вильнюс, 1986 (MAB KFMI), с. 8.
- ²⁹ F. Mačianskas. *Visuomeninės V. Kapsuko pažiūros*. – Vilnius: Mintis, 1987, p. 12.
- ³⁰ Žr.: Z. Norkus. *Max Weber ir racionalus pasirinkimas*. – Vilnius: Margi raštai, 2003, p. 138.
- ³¹ A. Kaplan. *The Conduct of Inquiry. Methodology for Behavioral Science*. – San Francisco: Chandler Publishing Company, 1964, p. 8. Cituota iš: Z. Norkus. *Max Weber ir racionalus pasirinkimas*, p. 120.
- ³² Žr.: Z. Norkus. *Mokslo vertybinio neutralumo problema...*, p. 14.
- ³³ H. White. *Metaistorija*, p. XIII.
- ³⁴ Žr.: Z. Norkus. *Postmodernizmas istorikoje: retorikos tradicija ir H. White'o istoriografinio stiliaus tradicija*. // *Problemos*, Nr. 50, 1996, p. 73–74.
- ³⁵ Žr.: H. White. *Metaistorija*, p. XIV.
- ³⁶ Žr.: ten pat, p. 17–19.
- ³⁷ Žr.: ten pat, p. 19–20.
- ³⁸ Žr.: ten pat, p. 21.
- ³⁹ Žr.: ten pat, p. 22–23.